

Наталя Шемигон, *аспірант*

*Харківського національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО- ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті йдеться про те, що сьогодні підготовка у вищих педагогічних закладах не встигає за змінами у практиці навчання та ситуації, що складається у суспільстві, розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді поряд зі знаннями та вміннями.

Постановка проблеми. Педагог має бути готовий до професійної самореалізації не тільки з традиційної позиції вчителя, але й у значно більш широкій сфері “людина – суспільство – людина”. Державні інститути та суспільство висувають запит до вчителя, що здатний будувати свою професійну діяльність з позицій творчості, соціальної відповідальності, має здатність постійно підвищувати свій професійний рівень, швидко пристосовуватися до нових інноваційних практик. Така позиція вимагає посилення уваги до озброєння студентів не тільки академічними здібностями, але й підвищення уваги до питання набуття майбутнім вчителем принципово важливих для нього ціннісних орієнтацій, від яких залежать основні установки діяльності, професійне і життєве кредо, образ Я-вчителя, образ майбутньої професійної діяльності, оскільки саме професійно-ціннісні орієнтації визначають цілі, зміст і спрямованість педагогічної діяльності.

Таким чином, цінності та ціннісні орієнтації є важливою складовою не тільки загального розвитку людини, але і відповідають загальній меті професійної підготовки вчителя. Виняткова роль у цьому процесі відводиться педагогічній системі як складовій системі суспільного організму, що виконує певне соціальне замовлення. Це та ланка, що здійснює функції з формування змісту суспільної свідомості. Значення роботи вчителя у цьому процесі важко переоцінити.

Аналіз досягнень з проблеми. Останнім часом у педагогічній науці спостерігається значний інтерес до питань, пов’язаних з ціннісними орієнтаціями. Усе частіше вчені звертають увагу на процес становлення, розвитку психолого-педагогічної культури, творчих здібностей майбутнього спеціаліста, з’явилася значна кількість робіт, присвячена дослідженню проблеми ціннісних орієнтацій у системі професійного розвитку вчителя. Це психолого-

педагогічні дослідження І.Зязюна, Н.Максимчук, І.Гінециньського, Р.Скульського, В.Сластьоніна, Е.Шиянова та ін., у яких розглядається розвиток особистості вчителя у системі вищої школи і, в тому числі, з точки зору формування у майбутніх вчителів пріоритетних цінностей. Розвиток ціннісних орієнтацій педагога також досліджувався у контексті формування педагогічної, аксіологічної, деонтологічної культури вчителя (В.Гриньова, М.Васильєва, Т.Левашова, Ю.Соловйова). Існують дослідження, присвячені соціологічним дослідженням ціннісних орієнтацій студентської молоді, їх структури та змісту (Т.Бутківська, Л.Романюк та ін.). Проводяться системні соціологічні дослідження щодо аналізу структурних змін у ціннісних орієнтацій молоді, такою є збірка “Молодь України у дзеркалі соціології”.

Однією з найважливіших проблем педагогічної науки є питання структури, змістової сторони професійно-ціннісних орієнтацій. Водночас, віддаючи належне науковому доробку з даного питання, зазначимо, що недостатньо уваги приділяється детальному визначенню загальної структури професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, у більшості робіт зміст ціннісних орієнтацій педагогів досліджується у контексті питань формування аксіологічної, педагогічної культури і стосується різних типологій цінностей.

Метою статті є узагальнення різноманітних класифікацій ціннісних орієнтацій педагогічної професії та конкретизація змісту професійно-ціннісних орієнтацій педагогічної професії.

Основний матеріал дослідження. Ціннісні орієнтації – одні з найбільш важливих психологічних характеристик зрілої особистості. Про міру цивільної і соціальної зрілості особистості можна судити за тими цінностями, на які вона орієнтується, оскільки саме вони складають

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

фундамент, на якому будуються шляхи і засоби, що обирає людина для досягнення своїх життєвих цілей, задоволення потреб, тобто спрямована соціальна активність індивіда, переважне ставлення особистості до певної групи цінностей, наприклад, установка на працю, громадську роботу, сім'ю, заробіток тощо.

Ціннісні орієнтації в педагогічній діяльності визначають здатність особистості до саморегуляції, самовизначення, самоутвердження у педагогічному колективі, до рефлексії. Спрямованість особистості на досягнення поставлених цілей визначає її прагнення до їх реалізації, вміння планувати свою діяльність та обирати адекватні педагогічні засоби [1, 51].

Нині підготовка у вищих педагогічних закладах не встигає за змінами у практиці навчання та ситуації, що складається у суспільстві, розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді, поряд зі знаннями та вміннями, зараз, належить до базових категорій вищої освіти. Останні наукові дослідження обґрунтовують рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до формування різних категорій учнівської молоді. В основу розвитку особистості у вищій освіті зараз покладено наступні принципи:

- аксіологізації системи засвоєваних знань, умінь, навичок, здібностей;
- рефлексивності, тобто усвідомлення усіма можливими засобами цієї системи як незаперечних цінностей;
- принцип креативності як умова досягнення особистістю вершинних творчих проявів у поведінці та діяльності [4, 14].

Таким чином, формується ціннісний підхід до оновлення вищої освіти і зокрема вищої педагогічної освіти. Актуальність даного підходу в контексті загальних змін у змісті, технологіях вищої освіти зумовлена домінуванням міждисциплінарної, загальнонаукової категорії "цінність", яка набуває все більшого методологічного значення. Підкреслюється, що цінності – не допоміжна структура в економіці та політиці, а узагальнені базові уявлення людей про цілі та норми своєї поведінки, які уособлюють історичний досвід та концентровано виражають сенс культури окремого етносу та людства [4, 47]. Це орієнтири, які існують в свідомості кожної людини, орієнтири, з якими індивіди та соціальні групи співвідносять свої дії. Цінності стають категорією, з позиції якої розглядаються відношення: *Людина – Світ*.

Виходячи з вищевикладеного, необхідно зазначити, що властива особистості система цінностей у кожної людини індивідуальна і

будується в певній ієрархічній взаємозалежності. Ці системи індивідуальні для кожної особистості, але кожна індивідуальність все ж має свої обмеження, і в цьому випадку в ролі таких обмежень виступає свідомість суспільства загалом. Кожна верства суспільства формує свою систему цінностей, що відповідає саме її потребам та інтересам. Стосовно освіти та педагогічної діяльності, цінності освіти діють на кожному етапі її розвитку як моральні імперативи. Але ці цінності аж ніяк не є законами педагогічної діяльності, вони – узагальнені уявлення про бажане і соціально необхідне для суспільства.

Проблема ціннісних орієнтацій багатогранна, і ціннісні орієнтації мають складну структуру, що дозволяє вченим створювати свої класифікації. Як відомо, в кожному суспільстві переважають різні тії або іншою мірою цінності і ціннісні орієнтації. Тому питання типології цінностей є одним з основних, позаяк цінності впливають на поведінку людей у всіх сферах їхньої життєдіяльності, то найпростішою основою для їх класифікації є їхній предметний зміст. На цій підставі розрізняють цінності соціальні, культурні, економічні, політичні, духовні, педагогічні тощо, фахівці нараховують багато десятків і навіть сотні таких цінностей.

Учителі як соціальна верства мають як загальні життєві ціннісні орієнтації, так і особливі, професійно значущі ціннісні орієнтації. Професійно-ціннісні орієнтації педагога визначаємо як центральний компонент особистості педагога, що визначає цілі, зміст і спрямованість професійної діяльності та шляхи досягнення цих цілей. Визначені ціннісні орієнтації, що сформувалися у студентські роки, дозволять забезпечити безперервний професійний розвиток вчителя, забезпечити розв'язання професійних завдань.

У теорії цінностей зазначається, що зміст ціннісних орієнтацій пов'язаний з мотиваційно-потребовою сферою. Мотив визначається як усвідомлюваний чи неусвідомлюваний механізм, що визначає цілеспрямовану діяльність і поведінку відповідно до потреб суб'єкта діяльності.

Завдяки потребам, що є внутрішнім рушійним початком активного відношення майбутнього вчителя до великого масиву педагогічних теорій, виникають ті чи інші цінності.

Сучасний педагог має потребу в постійному осмисленні і переосмисленні тих змін в освіті, що мали місце в попередні роки і продовжуються зараз. Педагогічна діяльність стала варіативною і різноманітною. Поряд з традиційними педагогічними концепціями, з'являються інноваційні системи. У результаті цих процесів у

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

сфері освіти розвивається нова система цінностей.

Є.Шиянов, виділяючи цінності педагогічної діяльності, вважає, що вони обумовлені роллю вчительської професії в житті суспільства і людини. Усі цінності педагогічної діяльності поділяються ним на цінності самодостатнього й інструментального типів, де цінностями самодостатнього типу є цінності – цілі (творчий, дослідницький характер праці вчителя, любов до дітей), а цінності інструментального типу слугують засобом досягнення цінностей цілей (суспільне визнання результатів праці вчителя, професійне зростання та ін.) [7].

Професійні цінності вчителя різними дослідниками класифікуються на підставі відношення до професії, або на основі виокремлення пріоритетів задоволення процесом роботи.

О.Мірошниченко виокремлює кілька груп цінностей професійної діяльності:

1 група – цінності вищого порядку. Через них виявляється відношення до професії, прагнення через неї служити суспільству. Вказані цінності характеризують ступінь альтруїстичної спрямованості соціальної поведінки членів суспільства.

2 група – цінності, зумовлені специфікою педагогічної праці, тобто такими її характеристиками, що задовольняють потребу людини жити для інших.

3 група – цінності професії, що виникають на основі різновидів винагород матеріальних, моральних визнань суспільства в цілому.

4 група – цінності самовираження у професійній діяльності; можливість самовираження [3, 86].

Дана класифікація у своїй основі поєднує як відношення до професії, так і задоволення процесом роботи.

О.Орлов як основу класифікації виокремлює пріоритети задоволення процесом роботи: особистісний успіх у педагогічній діяльності, можливість впливати на організацію навчально-виховного процесу, наявність волі у виборі предметів педагогічної роботи, чіткість, розумний обсяг позакласної роботи, сприятливу обстановку у школі.

До другої групи ціннісних факторів автор відносить ті, що пов'язані з особистісно-мотиваційною сферою вчителя: можливість брати участь у розробці авторських програм, методична забезпеченість навчального процесу, надання допомоги молодим вчителям, участь у дослідницькій роботі тощо.

Третя група, на думку О.Орлова, включає управлінські аспекти освітньої діяльності:

можливість конструювати урок з урахуванням здібностей та інтересів учнів, вміти чітко формулювати мету навчання, прагнення співпрацювати з учнем на уроці, будувати доброзичливі відносини з ними, схвалення гарної роботи, своєчасна і ретельна перевірка роботи учнів тощо [5, 65].

Діагностичний аналіз приводить автора до висновку, що ціннісні орієнтації сьогоденного вчителя традиційної школи носять в основному технологічний характер. Їм явно не вистачає філософського, психолого-педагогічного осмислення.

Незважаючи на багатство класифікацій професійних педагогічних цінностей всі вони будуються на єдиних засадах, а саме:

- загальнолюдських (духовний зміст професії): особистість як основна педагогічна цінність;

- професійних: педагогічні теорії, засоби педагогічної діяльності, наявність педагогічного мислення, володіння педагогічними теоріями та виховними практиками;

- особистісних: педагогічні здібності, індивідуальний стиль діяльності.

З точки зору взаємозв'язку професійних цінностей та потребової сфери вчителя простежуються наступні зв'язки:

- потреби, що реалізуються у професійній діяльності: гуманістичні (любов до дітей), культурні, суспільні цінності тощо;

- потреби, що реалізуються за рахунок професійної діяльності: досягнення певного статусу, можливість самореалізуватися. Сюди можна віднести матеріальні цінності.

Ще один важливий фактор, який необхідно враховувати, визначаючи структуру професійно-ціннісних орієнтацій педагогів – це взаємозв'язок освітніх та суспільних цінностей. З одного боку, цінності, що існують в освітній сфері, повинні бути адекватними суспільним цінностям, і самі педагогічні цінності розвиваються залежно від соціальних, політичних, культурних взаємовідносин у суспільстві. Однак у той же час педагогіка повинна сприяти ї, навіть, дещо випереджати формування гуманістичної основи суспільства.

Таким чином, ставлення до професії має широкий аспект. Виокремлюючи певні ціннісні орієнтації, і підсумовуючи позицію вчених, ми розглядаємо наступні критерії, з точки зору яких повинен будуватися зміст професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього педагога:

- ціннісні установки, що сприятимуть становленню громадянської позиції, у рамках якої вчитель має почуття особистої відповідальності за долі своїх учнів і свою власну;

